

YEZİDİLERDE DİNİ TEŞKİLATLANMANIN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI (BATMAN-BEŞİRİ ÖRNEĞİ)

Necati SÜMER*
Ahmet AKTAŐ**

Öz

Mezopotamya halklarından olan Yezidilerin, artan göçlerle giderek sayıları azalmıştır. Anavatanlarında kalanların bir kısmı Türkiye’de yaşamaya devam etmektedir. Yezidilerin Türkiye’de yaşadığı şehirlerden biri de Batman’dır. Bu çalışmada, Batman Beşiri örneğinden hareketle Yezidi toplumdaki din referanslı yapılanmalar ele alınmıştır. Göç ile beraber sayıları bir hayli azalmasına rağmen kendi inanç ve kültürlerini korumaya çalışın buradaki Yezidilerin dini yapılarının sosyal hayata yansımalarının incelenmesi, bu dini grubun tanınması açısından önem arz etmektedir. Yezidler, kendi içlerinde din adamları ve müridler olarak iki temel sınıfa ayrılmıştır. Kast sistemine benzer bu yapı, Yezidilerin sosyal hayatı üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Örneğın, toplumsal kastlar arasında evlilik kesinlikle yasaklanmıştır. Diğer taraftan, Mürid kastında olan ve Yezidi toplumunda en geniş tabakayı oluşturan sıradan halk, din adamları kasta karşı ekonomik olarak sorumludur. Bu ve buna benzer konuların ele alındığı ve bir saha çalışması olan bu makale, Yezidilerdeki dini teşkilatlanmanın onların sosyal hayatına yansımaları üzerinde durmuştur. İki kısımdan oluşan bu çalışmada önce Yezidilikteki kastlar ve bunların alt teşkilatlanmaları ve daha sonra da bu kastların sosyal hayata yansımaları ele alınmıştır. Ekler kısmında da Yezidi köylerinde çekilen fotoğraflara yer verilmiştir. Araştırma kapsamında temel olarak derinlemesine mülakat tekniğı kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yezidilik, Dini Teşkilatlanma, Kast Sistemi, Din Adamları, Müridler.

* Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, necatisumerr@gmail.com

** Ar. Gör., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, aktasahmet21@gmail.com

Abstract

The Reflections of Religious Organization to Social Life in Yezidis (The Sample of Batman-Beşiri)

The numbers of Yezidis, who are Mesopotamian peoples, have been gradually decreasing with the increasing immigration. Some of there mains in their homeland continue to live in Turkey. One of the cities where the Yezidis live in Turkey is Batman. In this study, religion-referenced constructions in Yezidi society were examined with the example of Batman -Beşiri. An examination of the religious reflection of the Yezidis of Turkey, which is trying to protect their own beliefs and cultures despite the decrease in numbers with migration, is important for the recognition of this religious group. Yezidi society is divided into two basic classes as Reverends and Murids (disciples). This structure, similar to the caste system, has had a significant impact on the Yezidis' social life. For example, marriage among social caste is strictly forbidden. On the other hand, the ordinary people who are in the caste of Murid and constitute the largest group in the Yezidi society are also economically responsible for the caste of the Reverends. This article, which is a field study, focuses on the reflection of religious organizations in the Yezidis into their social life. In this study consisting of two parts, first the caste in Yezidism and their suborganizations, and then the reflections of these castes on the social life are discussed. Photographs taken in Yezidi villages are included in the appendix. In-depth interviewing technique was used as the basis of the research.

Keywords: Yezidism, Religious Organization, Caste, Reverends, Murids.

GİRİŞ

Bir Mezopotamya halkı olan Yezidiler, bugün doğduğu topraklardan uzakta bir hayat sürmektedir. 20. yüzyılın ortalarına kadar Türkiye, Irak, Suriye gibi ülkelerde yaşayan Yezidiler, bu tarihten sonra Almanya, İngiltere, Kanada ve ABD olmak üzere çeşitli yerlere göç etmişlerdir (Aydemir, 2010: 8). Avrupa veya Amerika kıtasına gidemeyenler, kendi kültür ve inançlarını korumak ve böylece asimile olmamak için kapalı bir toplum hüviyetine bürünmüştür. Öte yandan, Yezidiliğin dışı kapalı bir inanış olması, Yezidi toplumunu kapalı bir toplum haline getirmiştir (Süvari, 2006: 98). Baş dönürücü bir değişimin yaşandığı, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının arttığı ve çok kültürlülüğün yerel inanç ve kültürleri tehdit ettiği geniş kapsamlı bu de-

ğişim çağında tüm inanç ve kültürel sistemler yeni şartlara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Söz konusu bu hızlı değişim ve dönüşüm küçük dini grupların yok olmasına da neden olabilmektedir. Küreselleşmenin bu baş döndürücü ve her şeyi tektipleştirici özelliğinden etkilenen fırkalardan biri de, asırlarca dış güdümlü değişim rüzgârlarına karşı kendi kültür ve inanç yapısını korumaya çalışan Yezidilerdir (Bozan, 2012: 24).

Yezidileri tehdit eden bir diğer olgu ise yaşadıkları yoğun göçlerdir. Göçler sonucunda nüfus bakımından azalan Yezidiler, giderek içe kapanmış; kendi gelenek-görenek ve inançlarını, ibadetlerini, toplumsal yapılarını korumaya önem vermişlerdir. Yezidiler, dinsel geleneklerinin unutulacağı kaygısıyla Hinduizm'deki kast sistemine benzer bir toplumsal yapılanmaya gitmiştir. Dinsel ve ekonomik bir teşkilatlanmayla toplumsal kimliğini güçlendiren Yezidiler, böylece iç dinamiklerinden hareketle bir ivme kazanmışlardır. Bu teşkilatlanma, Yezidilerin yaşadığı coğrafyalarda küçük farklılıklarla genellikle aynı görünümü arz etmiştir. Bu örgütlenme biçiminin hem toplum içindeki hem de toplum dışındaki hayata dinsel, ekonomik ve sosyal yansımaları olmuştur. Bu çerçevede yapılan bu çalışmada, Batman'da yaşayan küçük bir topluluk olan Yezidilerin dini teşkilatlanmaları ve bunun sosyal hayatlarına yansımaları ele alınacaktır.

Kapsam ve Yöntem

Bu çalışmanın kapsamı, Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı köylerde yaşayan Yezidilerle sınırlıdır. Bu ilçede yaşayan Yezidilerin dinin teşkilatlanmalarının nasıl olduğu çalışmanın temel problemidir. Bu çerçevede ilçede bulunan Yezidi köylerine gidilmiş ve derinlemesine çeşitli mülakatlar yapılmıştır. Hem yüz yüze hem de telefonla yapılan görüşmeler sonucunda onların dinsel teşkilatlanmaları hakkında birinci elden veriler toplanmıştır. Literatür ve saha çalışmalarının neticesinde Yezidilerin dinsel örgütlenme biçiminin sosyal hayatlarına nasıl yansıdığıyla ilgili analizler yapılmıştır. Mülakatlar ve gözlemler, 2017 yılının ocak ve şubat aylarında yapılmıştır. Dolayısıyla veriler bu zaman dilimiyle sınırlıdır. Yezidi nüfusun bölgede çok az olmasından dolayı hangi köyde kimin yaşadığı diğer Yezidiler tarafından genellikle bilinmektedir. Mülakatlar esnasında mülakat yapılan kişilerin kimliklerinin ortaya çıkmaması ve dolayısıyla istenmeyen bir durum yaşanmaması için katılımcıların isimleri ve köyleri yazılmamıştır. Bunun yerine hayali isimler kullanılmıştır. Parantez içinde kişisel görüşme olduğunu belirtmek adına, hayali bir isim yazıldıktan sonra mülakat tarihi yazılmıştır. Örneğin: (KG, Ahmet 26.01.2017)

1. Yezidilerde Dini Yapılanma

Yezidi toplumu, genel anlamda din adamları ve müridler olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır. Yezidi toplumunu, güçlü yapısını bu din referanslı kategoriye borçludur. Her yezidi, doğumundan itibaren anne-babasının bağlı olduğu kasta büyü ve yükümlülükleri ona göre belirlenir (Lescot, 2001: 76). Halk tabakası denilebilecek Müridler, tek bir sınıf görünümündeyken din adamları tabakası kendi içerisinde daha çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Bunlar Mir'ler, Şeyhler, Pirlar, Qawallar, Fakirler ve Köçeklerdir. Yezidi köylerinde Şeyhler, Pirlar, Fakirler bulunurken, Mir'ler ise daha çok ihtiyaç duyulduğunda buraları ziyaret eden bir tabakadır. Qawallar ve Köçekler de yılın belli dönemlerinde Yezidi köylerini dolaşmaktadır (Turan, 1990: 129). Bu dinsel örgütlenme biçimi, belli başlıklar altında ele alınacaktır.

Yezidi toplumundaki dini yapılanmaya geçmeden önce araştırma evrenimiz olan Batman Beşiri'deki Yezidilerin kastlarından bahsetmek burada yaşayan Yezidilerin hangi kasta mensup olduklarını bilmek açısından önemlidir. Beşiri'deki Yezidilerin tamamına yakını mürid kastına mensuptur. Sadece Beşiri'ye bağlı Oğuz Köyü'nde yaşayan Şeyh Yusuf, din adamları kastına mensuptur. Bu kişi, eşi ile beraber ölen Yezidilerin gömülmesi sırasındaki ritüelleri yerine getirmektedir. Ayrıca mürid kastına mensup olup dünyalık işlerden uzak duran ve kendini dine adayan Ali Kartal, bölgedeki Yezidiler arasında dini bilgisi ile otorite olarak kabul edilmektedir (KG, Hasan, 05.06.2017).

a. Miru'l Umera ve Mirler (Emirler)

Yezidilerin dini ve dünyevi başkanlarına verilen isimdir. Soylarını Şeyh Adi'ye dayandıran Mirlerin en büyüğüne Miru'l Umera veya Mir-i Şeyhan ismi verilir. Her Yezidinin onun söylediklerine itibar etmesi gerekir. Yezidi fıkında karar verici olan bu kişi; dava, evlilik vb. konularda hüküm bildirir. Yezidiler açısından bu kişiler, Şeyh Adi'nin vekili olarak kabul edilir. Dolayısıyla Mirler, belli ailelerden gelen ve dini hukuk konusunda sözü geçen yetkin kimselerdir (Bilge, 2002: 46). Yezidiler arasında ve onların dışında temsil görevi gören bu kişiler, Laliş'in batısında bulunan Baedre denilen yerdedir. Fakat günümüzde Mirler, genellikle Bağdat ve Musul'da yaşarlar (Guest, 2012: 72).

b. Din Adamları

Gerek bütün Yezidilerde gerekse de Batman örneğinde dinsel yapılanma birbirine çok benzerdir. Din adamları sınıfı çeşitliliği fazla olmasına rağmen bunları beş başlık altında ele almak mümkündür:

1. Baba Şeyh ve Şeyhler

Dini görevleri ifa eden şeyhler, yetkinliklerini peygamberleri kabul ettikleri Şeyh Adi'ye dayandırır. Bunların başında bulunan kişiye “Baba Şeyh” adı verilir. Şemsani ve Fakhradin ailelerinden gelmek zorunda olan bu kişiler, Mir tarafından atama usulüyle görevini yapar. Sakal ve bıyıklarını kesmeyen bu baş imamlar, Yezidilerin dini nikâhını kıymakla yükümlüdür. Baba Şeyh, bütün Yezidiler tarafından otorite olarak kabul edilir. Oruç ibadetine önem veren bu kişiler, din hakkında oldukça kapsamlı bilgiye sahiptir. Baba Şeyh'in altından bulunan şeyhler ise ruhani sığata sahiptir. Bunlar Adnani (Edani) ve Kahtani (Katani) olmak üzere iki kısımdır. Şeyhler, müritlerinin zekâtlarını alır. Günümüzde 300 civarında şeyh ailesi bulunmaktadır. Laliş'te veya başka yerlerde bayram vakitlerini belirleme ve ziyaret yerlerini koruma gibi dini görevler de icra eden şeyhler, Mirlere karşı sorumludur (Bilge, 2002: 46; Taşğın, 2013: 525).

Çalışmamız özelinde Beşiri Hamduna (Kurukavak) köyündeki görüşmemiz sırasında katılımcılardan biri “Bizim şeyhimiz, Almanya'dadır. Ailemiz zekâtlarını Almanya'da ona verir. Çünkü zekât, yapmamız gereken zorunlu bir ibadettir.” şeklinde bir ifade de bulundu (KG, Muzaffer, 10.02.2017). Bu durum, Yezidilerde Şeyhliğin belli ibadetlerin icrası için önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Pirlar

Farsçada ihtiyarlar anlamında bir kelime olan ve Pîr Hasin Mamam sülalesinden gelen pirlar, saygınlık bakımından ikinci ruhani sınıftır. Bugün, yaklaşık 200 pir ailesi vardır. Nikâh, cenaze işleri, namaz ve oruç ibadeti gibi sosyal ve dini görevlerde şeyhlere yardımcı olurlar. Dini ayinleri şeyhlerle birlikte icra eden Pirlar, zamanlarının çoğunu tefekkür ve ibadetle geçirir. Bu yüzden onlar, idari işlerle uğraşmazlar. Pirlarin evlenmeleri ve bıyıklarını kesmeleri ise yasaktır (Turan, 1988: 197; Guest, 2012: 73).

3. Qawallar

Def çalan ve Yezidi inanç ve hikâyelerini içeren Qawl'leri ezberden anlatabilen Qawallar, Irak'ta Başika ve Bahzani adı verilen köylerde yaşayan iki aileden gelir. Bunlar, günümüzde Irak'ın Sincar bölgesindeki din adamlarına Qawl söyleyen Yezidiler olarak bilinir. Qawalların temel özelliklerinden biri, gezdikleri yerlere kendileriyle birlikte kimliklerini ifade eden Tavus Kuşu heykelini götürmeleridir. Bu şekilde Yezidi cemaatlerini dolaşan Qawallar, in-

sanları bir araya getirdiğini düşünürler. Öyle ki bu görevin kendilerine Şeyh Adi'den miras kaldığına inanırlar. Qawal, Yezidi bir köye geldiğinde muhtar onu başköşeye oturtur. Bir süre sonra bir sehpanın üzerine Tavus Kuşu heykelini koyan Qawal, insanlardan para toplar. Bu paranın bir kısmı Yezidi türbelerine harcanır. Paranın geri kalanı Mirlere ve kendisine aittir (Guest, 2012: 72; Turan, 1988: 197; Bilge, 2002: 47).

Yaptığımız görüşmelerde, son 20 yılda Beşiri'ye din adamlarından hiç kimsenin gelmediğini öğrendik. Yılın belli dönemlerinde Yezidilerin yaşadığı yerleri dolaşır Qawl söyleyen ve müritlerden zekât toplayan Qawallar, Beşiri'ye buradaki köylerde çok az kişinin kalması veya bazı köylerin tamamen terkedilmesinden dolayı gelmemektedir (KG, Yusuf, 02.02.2017).

4. Fakirler

Ahdani ailesinden Şeyh Hasan Basri'nin soyundan gelen Fakirler, Mir-i Şeyhan'ın vekilidir ve dini emirleri bu kişi adına tebliğ etmekten sorumludur. Genellikle babadan oğula geçen fakirlik, bazen de bu silsileyi takip etmez. Fakirler, özellikle şeyhin olmadığı zamanlarda halka yardımcı olur. Onlar, vaaz vermek ve aileler arasındaki sorunları çözmekle görevlidirler. Yezidiler arasındaki bu misyonlarından dolayı cennetle müjdelendiği ifade edilmektedir. Devamlı Yezidiler arasında dolaşır, sakallarını ve bıyıklarını asla kesmezler. Bu bir dini gelenektir. Erkekleri ve kızları toplayıp def çaldırmak ve bazı dini ritüelleri canlandırmak fakirlerin belli başlı görevleridir. Şeyh Adi gibi beyaz elbise giyen fakirler, onun kabrine hizmet etmekle de yükümlüdür. Fakirlik mertebesine ulaşmanın yolu çok ibadet etmek ve kefaret ödemekten geçer. Bu nedenle onlar çokça vaaz eder ve nasihatte bulunurlar (Guest, 2012: 72; Bilge, 2002: 47; Turan, 1988: 197).

5. Köçekler

Evlerini terk edip Laliş'e yerleşen ve buradaki tapınağın hizmetinde bulunan kişilerdir. Köçekler, tapınağa odun taşıyan ve bayramlarda ziyaretçilerin ihtiyaçlarını temin eden hacılar olarak bilinir. Bunların ölüleri kefenlemek ve gömmek gibi başka görevleri de vardır. Genellikle Şeyh Adi'nin türbesi çevresinde yaşayan Köçekler, saçlarının uzun olmasıyla dikkat çekerler (Turan, 1988: 197; Guest, 2012: 72).

c. Müridler

Yezidi toplumunda en alt sınıfı temsil eden gruptur. Bunlar, Yezidiliğe gönül vermiş, kabile ve aşiretlerden meydana gelen halk kitleleridir. Müridler,

bir üst kademedeki ruhaniler sınıfına bağlıdır. Her mürid, mutlak suretle bir şeyhe veya pire bağlanmak zorundadır. Müridler bu kişilerle karşılaştığında onların elini öpmek de dâhil her türlü saygıyı göstermek zorundadır (Turan, 1990: 125).

2. Yezidilerde Dinsel Yapılanmanın Sosyal Hayata Yansıması

Yezidi toplumu kendi içinde dini, sosyal ve siyasi sorumlulukları olan sınıflara ayrılmaktadır. Bu sınıf ayrımı incelendiğinde Hindistan'daki kast sistemi ile benzerlik göstermektedir. Yezidi toplumunda her doğan kişi anne-babasının ait olduğu tabakaya mensup olarak dünyaya gelir. Bu toplumsal yapılanmada sınıf değiştirmek mümkün değildir (Okçu, 2007: 97). Yezidi toplumdaki sosyal ilişkilerin birçoğu aileden gelen bu yapıyla yakından ilgilidir. Evlilik, kirvelik, ahiret kardeşliği gibi yezidi toplumundaki önemli uygulamalar kişinin doğuştan ait olduğu sınıfa göre şekillenmektedir.

Her tabakanın kendi kuralları ve sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar, dinsel olabildiği gibi bazen siyasal ve toplumsal da olabilmektedir. Yezidiler, coğrafi olarak bölünmüş olmalarını dinsel yapılanma aracılığıyla bütünleştirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede her kademedeki Yezidinin bir üst kademeyle bağlı olması ve ona karşı sorumlu olması bu toplumu birlik ve beraberlik açısından güçlü kılmaktadır. Yezidilerdeki bu dinsel teşkilatlanma onların doğum, sünnet, evlilik ve ölüm gibi hayatının değişik yönlerine yansımıştır. Bu etkilenme beş ana başlıkta değerlendirilebilir:

a. Evlilik ve Boşanma

Yezidi toplumunda evlenme, toplumun bütün kesimleri tarafından titizlikle üzerinde durulan bir konudur. Yezidiler, endogaminin (iç evlilik) yüz yıllardan beri ödünsüz bir biçimde her iki cinsiyete uygulandığı bir topluluktur (Aydemir, 2010: 23). Kapalı toplum özelliği arz eden Yezidilerde başka dinden biriyle evlenmenin yasaklanmış olması, onları içine kapanık bir toplum haline getirmiştir. Bir Yezidinin, Müslüman bir aileden kız alması veya onlara kız vermesi söz konusu değildir. Öyle ki bir Yezidinin başka inançtan biriyle evlenmesi onun toplumdan dışlanması hatta dinden çıkması anlamına gelir. Ancak son yıllarda nüfusun hızla azalmasından dolayı başka inanca mensup olduğu halde Yezidi olmayı kabul eden birisiyle de evlenilebilmektedir. Mülakatlar esnasında orta yaşlı bir görüşmeci, "Özellikle yurt dışına göç eden Yezidiler arasında aynı inanca mensup birisiyle evlenme tercih edilen bir durum olmakla beraber, kültürel etkileşimin artması ve dinsel bağların zayıflamasıyla

gençler arasında başka inanca mensup kişilerle evlenme durumuna rastlandığını” ifade etmiştir (KG, Yusuf, 02.02.2017).

Yezidi toplumunda başka dinden biri ile evlenmek mümkün değildir. Evlilik konusunda kendi inancından biriyle evlenme zorunluluğunun yanı sıra evlenecek olan kişilerin aynı kast grubuna da ait olması gerekir. Yani her birey içinde doğduğu kasttan biriyle evlenmek zorundadır. Mürid kastına mensup bir bireyin din adamları kastına mensup birisiyle evlenme veya din adamları kastına mensup bir bireyin mürid kastından biriyle evlenmesi dini açıdan yasaklanmıştır. Din adamları kastının da kendi içerisinde evlilik konusunda bir takım kısıtlamalara gittiği görülmektedir. Şeyhler, Pirlar ve Qawallar sadece kendisiyle eşdeğer konumda olanlarla evlenebilirken son yıllarda Köçeklerin sayılarının azalmasından dolayı mürid sınıfından birisiyle evlenebilmelerine izin verilmiştir (Guest, 2012: 76; KG, Salih, 26.01.2017).

Yezidiler arasında genellikle tek eşli evlilik daha yaygın olmakla birlikte bazen çökeşlilik de söz konusu olabilmektedir. Yezidilerde bu sayı, beş ile sınırlandırılmıştır. Ancak söz konusu Mir veya Emirler olduğunda mürid tabakasında bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Çünkü Emir veya Mir için bir sınırlama yoktur. Onların istediği kadar kişiyle evlenmesinde bir sakınca görülmez (KG, Muzaffer, 10.02.2017).

Yezidilerde evlenme merasimlerinde nikâh, “Pêşimâm” (baş imam) denilen din adamları tarafından kıyılır. Başka bir deyişle Yezidilerde nikâh memurları, Pêşimâm’dır. Pêşimâm’ın bulunmadığı durumlarda nikâhları diğer din adamları kıyabilmektedir (Turan, 1990: 128; KG, Aslı, 12.02.2017). Boşanma da Pêşimâm’ın huzurunda olmalıdır. Eşinden boşanmak isteyen bir erkek, üç defa “sen benim Şeyhim ve Pirimsin” ve “yolundan çıktım, serbestsin” demek suretiyle boşanmış olur. Aynı şekilde kadında erkekte boşanabilmektedir. Neticede her tabakadaki kişi kendi dengiyle evlenmek zorundadır. Bir müridin Şeyh veya Pir tabakasından biriyle evlenmesi mümkün değildir. Bu durum Yezidi toplumunda o kadar katı ve kesin sınırlarla belirlenmiştir ki, kişi eşinden boşanacağı zaman onun kendisi için bir Pir veya Şeyh gibi olduğunu ifade ederek evliliğe son noktayı koymaktadır (Akça, 2006: 106; KG, Hasan, 26.01. 2017).

b. Sünnet- Kirvelik

Yezidi toplumunda Müslümanlar arasında olduğu gibi yeni doğan çocukları sünnet ettirme ritüeli vardır. Yezidilerde sünnet uygulamasının farklı bir özelliği vardır. O da *kirveliktir*. Yapılan sünnet merasimlerinde kirve olacak

kişi ile kirve olunan aile arasında kız alıp verme durumu ortadan kalkar. Bu yüzden genellikle müridler arasındaki sünnet merasimlerinde kirve olarak Şeyh, Fakir, Pir ve Pêşimamlar arasından biri seçilir (Turan, 1991: 70). Kirvelik bağından dolayı birbirine bağlanmış kişiler arasında yedi nesil boyunca kız alıp verme yasaklı bir durum haline gelir. Dolayısıyla Yezidiler arasında aynı kasttan kişilerin kirve seçilmesi pek tercih edilmez (Kreyenbroek vd. 2011:36).

Kirve olarak belli din adamları sınıfından kişilerin seçilmesindeki neden yine dinsel yapılanmadan kaynaklanmaktadır. Yezidiliğe gönül vermiş halk tabakası olan mürid grubunun din adamları sınıfından birisiyle evlenmesi zaten yasaktır. Bu uygulama ile mürid tabakası içerisinde evlenilecek kişi sayısının azalması engellenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kirvelik uygulamasında kimi zaman din adamlarının bulunmadığı durumlarda Müslüman ailelerden de kirve seçilebilmektedir. Yezidilerin başka dinden biri ile evlenmeleri yasak olduğu için zaten Müslümanlardan biriyle evlenme durumları söz konusu değildir. Bu durumda evlenilecek kişi sayısının azalması veya bir kısıtlamaya gidilmesi de problem olmaktan çıkmaktadır (KG, Aslı, 12.02.2017).

Kirvelik kurumunun kendi iç dinamiklerinden ötürü, kirve olanların birbirleriyle evlenmeleri yasaklanmıştır. Bu durum zaten kastlar arası evliliğin yasak olduğu Yezidi toplumunda evlenme konusunu daha da zorlaştırmaktadır. Bu yüzden kirve seçiminde başka bir kasttan veya inançtan olmasına dikkat edilmektedir. Kirvelik uygulamasında bir üst kasttan kirve seçme uygulaması, katı bir dinsel yapılanmanın olduğu Yezidi toplumunda, kastlar arası manevi bağlılığı sağlayan bir kurum işlevi görmeye devam etmektedir. (KG, Salih, 26.01.2017).

Yezidilerde başka inançtan biri ile evlenmek yasak olduğundan, Müslümanlardan da kirve seçilebilmektedir. Kirvelik bağı tarafları kardeşlik hukuğu ile birbirlerine bağlamaktadır. Çelik'in Midyat Ağaçlıdere köyünde yaptığı çalışması sırasında yaptığı mülakatta edindiği şu ifadeler kirvelik kurumunun Yezidilerde ne kadar önemli bir husus olduğunu göstermektedir. Katılımcı, "*Müslümanlarla kirve olduktan sonra o Müslüman benim öz ve öz kardeşimdir. Benim yanımda annem ve babamdan daha fazla değeri vardır. Hatta benim kirvemim eşiyile birlikte olduğu döşeğe yanlılıkla oturursam kırk gün imansız gezmiş olurum*" demiştir (Çelik, 2011: 169).

Yezidi töresindeki en önemli uygulamalardan biri olan kirvelik uygulaması, kastlar arası evliliğin yasak olduğu Yezidi toplumunda kirve seçiminde farklı uygulamaların doğmasına neden olmuştur. Aynı kasttan birisiyle kirve

olmak demek taraflar arasında evlenebilme durumunu ortadan kaldırmaktadır. Zira kirveler artık kardeş hükmündedir. Nüfusun azalmasıyla beraber evlenebilecek kişi sayısının azaldığı Yezidilerde kirvelik uygulamasının bu evlenebilecek kişi sayısını azaltmaması için ya başka bir kasttan kirve seçilmekte ya da farklı bir inançtan biri kirve olarak seçilmektedir. Bu durumun iki farklı yansımaları olduğu söylenebilir. Birincisi kastlar arası manevi bağlılığı sağlaması; ikincisi de diğer inançtan kişilerle yakınlaşmayı sağlamasıdır.

c. Ahiret Kardeşliği

Yezidi toplumunda önemli sosyal kurumlardan biri de ahiret kardeşliği-dir. Yezidilikteki genel uygulamaya göre her Yezidin din adamları sınıfından bir ahiret kardeşi vardır. Bir Yezidi, kardeşliğin farz olduğuna inandığı için ahiret kardeşinin kendisine ahirette yardım edeceğine inanır. Bu kardeşin din adamlarına vergi vermesi ise bir zorunluluktur. (Taşgın, 2013: 525). Batman Beşiri örneğinde de bu durum çok farklı değildir. Buna göre buradaki Yezidilerin bir şeyhi, piri ve ahiret kardeşi vardır. Bunlar hazır olmadıkça ölen Yezidi'nin cenaze namazı kılınmaz. Dolayısıyla ahiret kardeşliği, Yezidilerde sadece mürid tabakasında olanları ilgilendiren bir husustur. Her müridin erkek ve kadın olmak üzere iki ahiret kardeşi olmak zorundadır. Ahiret kardeşi olanlar, kirvelikte olduğu gibi birbirleriyle evlenemezler (Akça, 2006: 111). Bu yüzden ahiret kardeşliği konusunda kişi, genellikle başka kasttan birini seçmeye özen gösterir (Alkut, 2013: 97 vd). Ahiret kardeşliği uygulamasında, ahiret kardeşiyle evlenmenin yasak olması kuralı, her tabakadaki bireyin ancak kendisiyle eşdeğer bir konumda olan biriyle evlenme zorunluluğu da eklenince evlenme konusunda bir kısıtlılık ortaya çıkmaktadır. Göçlerle nüfusu giderek azalan Yezidiler, evlenecek kişiyi bulma konusunda sıkıntı yaşayınca ahiret kardeşleri, artık din adamları kastından seçilmeye başlamıştır. Bir müridin, din adamları sınıfından biriyle ve din adamı sınıfından birisinin de mürid sınıfından biriyle evlenmesi yasak olduğundan problem bu yolla aşılmaya çalışılmaktadır (KG, Yusuf, 02.02.2017).

Birbiriyle ahiret kardeşi olanlar, her durumda ahiret kardeşine yardım etmek ve onun sıkıntılarını çözüm bulmakla yükümlüdür (Guest, 2012: 76). Yezidiler arasındaki din referanslı bu uygulama, bir sosyal danışma kurumu olarak değerlendirilebilir. Ahiret kardeşlerinin bir diğer önemli görevi de ölüm anında şeyh ve pir ile birlikte ahiret kardeşinin yanı başında olmasıdır. Burada kişi ahiret kardeşinin Yezidi olarak ölebilmesi için ona telkinlerde bulunur ve ölen kardeşi için dua eder (KG, Salih, 26.01.2017).

Yezidiler, tenasüh inancından dolayı aralarındaki ahiret kardeşliğinin önceki hayatlarında var olduğu gibi bundan sonraki hayatlarında da her zaman var olacağını düşünürler. Bu inanç çerçevesinde Yezidiler, ahiret kardeşlerinin ruhlarının öte dünyaya daha rahat gidebilmesi için birbirlerine yardımcı olurlar (Kreyenbroek &vd, 2011: 35-36). Ahiret kardeşliğinin toplumdaki başka bir işlevi de katı bir şekilde uygulanan kastlar arası geçiş yasağını manevi bir bağlanmayla yumuşatmaktır. Nitekim bu şekilde alt kasttan biri, bir üst kasttaki dindaşıyla kardeş olup manevi anlamda eşdeğer olabilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak kendisiyle görüşülen bir mürid şunları ifade etmiştir: “Ahiret kardeşliğiyle bizim sıradan halk olan müridler ile din adamları sınıfı arasında bir yakınlık kurulmaktadır. Böylece din adamları sınıfından birinin ahiret kardeşim olduğunu bilmem bana güven veriyor” (KG, Aydın, 26.01.2017).

d. Ölüm ve Mezarlık Uygulamaları

Yezidi toplumunda kastlar arası farklılığın kendini hissettirdiği bir diğer alan da mezarlıklardır. Mürid kastı ile Fakirler aynı mezarlıkta olmasına rağmen farklı yerlerde gömülmektedir. Fakirler mezarlığın bir köşesinde ve etrafında başka kasttan mezarlar olmayacak şekilde defnedilmişlerdir. Batman Beşiri ilçesindeki Hamduna (Kurukavak) köy mezarlığındaki bu kişilerin mezarları çok sade ve süsten arınmış vaziyettedir. Müridlerin gömülü olduğu mezarlar genellikle Güneş ve Tavus Kuşu sembolleri ile süslenmişken fakirlerin mezarları sade ve gösterişten uzaktı. Yurt dışında vefat edip bu köye getirilenlerin mezarlarında Yezidi inancını temsil eden Güneş ve Tavus Kuşu sembollerinin yanı sıra son yıllarda ölen kişilerin fotoğraflarının da resmedildiği görülmektedir.

128 YEZİDİLERDE DİNİ TEŞKİLATLANMANIN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI
(BATMAN-BEŞİRİ ÖRNEĞİ)

Batman Beşiri Kurukavak(Hamduna) köyünde bir Mürid'in mezarı. Bunlar süslü ve gösterişlidir. (Kaynak: Araştırmacılar)

Batman Beşiri Kurukavak (Hamduna) köyünde Fakirlerin mezarı. Bunlar diğer mezarlıklardan ayrı bir yerdedir ve süsten oldukça uzaktır. (Kaynak: Araştırmacılar)

e. Vergi ve Bağışlar

Yezidi toplumunda din adamlarına zekât/vergi verme ve bağışta bulunma önemli bir uygulamadır. Müridler, her sene din adamı sınıfına kazançlarının bir miktarını vermek zorundadır. Şeyh Adi uygun gördüğü için müridler, din

adamları sınıfına karşı saygıda kusur etmedikleri gibi onların geçimlerini sağlayabilmeleri için zekât adı altında bir tür vergi de verirler. Bu zekâtın dışında yılın belli dönemlerinde Qawallar tarafından Yezidi köyleri arasında *Melek Tavus* sembolünü dolaştırırken de halktan bahşişler toplanır. Din adamları sınıfından Mir'lerin bir diğer gelir kaynağı ise Şeyh Adi vakfından gelen gelirlerdir (KG, Hasan, 26.01. 2017).

Yezidiler arasında din adamları sınıfına verilen bu vergi tarzındaki zekât ve bağışlar konusundaki uygulamalar devam etmekle birlikte özellikle gençler arasında bu konu eleştirilmektedir. Bununla ilgili yapılan mülakatların birinde genç katılımcılardan biri şunları dile getirmiştir:

“Müridlerin din adamları sınıfındakilere zekâtlarını vermesi ve onlara bağışta bulunması sömürüden başka bir şey değildir. Din adamları elbette bizim için önemli şahsiyetlerdir ve bizim onlara karşı saygımız sonsuzdur. Ancak onların çalışmadan halkın sırtından geçinmeleri bana göre doğru değildir. Zaten biz Yezidiler zor şartlar altında kıt kanaat geçinen insanlarız. Çoğumuz hayvancılıkla geçimimizi sağlamaya çalışıyoruz. Ekonomik olarak kendimize zar zor yetebilirken bir de bu kısıtlı kazançtan bir kısmını din adamları sınıfına vermek çok mantıklı gelmiyor bana. Tabi bu hususu büyüklerimizin yanında açıkça ifade edemiyoruz. Çünkü onlar bu konuda çok hassastırlar. Zaten gençler arasında din adamlarına zekât verme ve bağışta bulunma durumu eleştirilmektedir.”(KG, Muzaffer, 10.02.2017).

Qawallar yılda bir kere Yezidi köylerini dolaşarak türbe ziyaretine gelmeyenlerle irtibata geçerler. Bu esnada yanlarına Melek Tavus'un kutsal heykeli olarak köylü Yezidilerin bu heykeli öpüp etrafında üç defa dönerek tavaf etmeleri sağlanır. Bu vesileyle Yezidi köylülerin imanı güçlendirilmiş ve onlar arasında dayanışma ve kaynaşma sağlanmış olur. Bu ritüeller esnasında müridlerden sadaka toplanır. Bununla birlikte Şeyh Adi'nin türbesinden getirilen *Beratta*'lar(Toprak kürecikler) ve takdis edilmiş su (Zemzem) ile bir nevi dini ticaret de yapılır. Bu uygulamalardan elde edilen gelirlerin yarısı Şeyh Adi'nin türbesine, dörtte biri Mir'e geriye kalan ise Qawallara verilir (KG, Yusuf, 02.02.2017). Yukarıda da değinildiği üzere son 20 yıldan beri vergi toplamaya kimsenin gelmediği belirtilmiştir.

SONUÇ

Çeşitli nedenlerden dolayı günümüzde nüfusu iyice azalan etno-dinsel bir topluluk olan Yezidiler, bugün dünyanın farklı yerlerinde yaşamaya de-

130 YEZİDİLERDE DİNİ TEŞKİLATLANMANIN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI
(BATMAN-BEŞİRİ ÖRNEĞİ)

vam etmektedir. Yezidilerin çoğunluğu Irak'ta bir kısmı Rusya, Amerika ve Avrupa'dadır. Çok az birçok az bir kısmı da Türkiye'de yaşamaktadır. Ülke-mizde olan Yezidilerin küçük bir topluluğu da Güneydoğu Anadolu Bölge-sinde Batman'dadır. Bu şehirdeki Yezidi nüfusunun kümelendiği yer, Beşiri ilçesi ve köyleridir.

Araştırmamıza konu olan Batman'daki Yezidilerle genel olarak diğer Yezidler arasında benzerlikler söz konusu olduğu gibi farklılıklar da vardır. Burada yaşayan Yezidilerin özellikle kast sistemini andıran dini teşkilatlanma yapısının onları bir arada tutan bir örgütlenme biçimi olduğu görülmektedir. Bu dinsel, toplumsal ve ekonomik sistem Yezidileri bir halk olarak ayakta tutmakta ve dinsel bir topluluk olarak onların yaşamlarını idame ettirmelerini sağlamaktadır. Yezidi toplumunda din referanslı oluşan kastların en temel dayanağı ise kişinin anne-babasının kastına mensup olmasıdır. Kastlar arası geçişin mümkün olmadığı Yezidi toplumunda kişi, içinde doğduğu kastın yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır.

Yezidi toplumu Müridler ve din adamları biçiminde iki kısma ayrılarak dini ve dünyevi alan arasına sınır koymuşlardır. Benzer ayırım din adamları arasında da ortaya çıkmaktadır. Kast sistemine benzeyen dini sınıflar, Şeyhler, Pirlar, Qawallar, Fakirler ve Köçekler şeklinde gruplara ayrılır ve Yezidiler, bu sistemin sınırlarını bazı istisnai durumlar dışında çiğnemezler.

Yezidi toplumunda, dinsel yapılanmanın etkisini hissettirdiği yerlerden biri evlilik kurumudur. Yezidi inancına göre kastlar arası evlilik hiçbir şekilde söz konusu değildir. Kişi ancak içinde doğduğu kasttan biriyle evlenebilir. Yezidiler, başka inançtan biriyle de evlenemezler. Evlilik gibi ahiret kardeşliği de Yezidiler arasındaki kast ayırımının hissedildiği başka bir uygulamadır. Yezidi inancına göre Mürid kastındaki her bireyin mutlaka bir ahiret kardeşinin olması gerekir. Ahiret kardeşliği uygulamasında müridler genellikle din adamları kastından birisini seçerler. Bu durum, katı bir kast anlayışının olduğu Yezidilerde sınıflar arası manevi geçişi işlevi görür.

Yezidiler, erkek çocuklarını sünnet ettirdiklerinde bir kirve seçerek aslında bir kast tercihi de yapmış olmaktadır. Çünkü kirve olarak seçilen kişinin ailesiyle hiçbir şekilde evlilik söz konusu değildir. Kirve seçimi yapılırken o kişinin dinen evlenilmesi yasak olan birisi olması en önemli tercih sebebidir. Benzer şekilde Yezidilerin kazançlarının bir kısmını belli kastlara ayırması da dinsel teşkilatlanmanın sonucudur. Dünyevi alanı temsil eden Müridler, din adamlarına bağış yapmak zorundadır. Bu uygulama, maddi durumu kötü olan Müridler arasında bir huzursuzluk yaratsa dini teşkilatlanmanın devamı açısından bir zorunluluk olarak sürmektedir.

Yezidiler arasındaki kast farklılığı sadece yaşayanlar arasında değil ölümler arasında da devam etmektedir. Köy mezarlığında mezarların yerlerinin tercih edilmiş biçimi ve mezarların estetiği, sınıflar arası farklılığı açıkça ortaya koymaktadır. Fakirlerin mezarları uzakta ve sadeyken Müridlerinki iç içe ve daha gösterişlidir. Netice itibariyle Yezidilerin farklı sınıflar halinde olmaları kendi aralarında bazı dönemler eleştiri konusu olsa da bu durum onların hayatlarını devam ettirmeleri ve dinsel bir topluluk olarak yaşamaları açısından bir zorunluluktur. Gerek Batman örneğindeki gerekse de diğer Yezidi topluluklarındaki bu dinsel teşkilatlanma, onlar açısından bir dayanışmayı ve birlikteliği ifade etmektedir.

EKLER

Batman Beşiri Kurukavak (Hamduna) Köyü

**132 .YEZİDİLERDE DİNİ TEŞKİLATLANMANIN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI
(BATMAN-BEŞİRİ ÖRNEĞİ)**

Batman Beşiri Kurukavak (Hamduna) Köyü

Irak'taki Laleş Tapınağı'nı temsil eden Yezidi Kubbesi

Köyü ziyaret eden İngiliz seyyah, arkeolog, sanat tarihçisi ve yazar Sör Henry Layard (Austen Henry Layard, 1817-1894) anısına 1849'da yapılan çeşme

Köy mezarlığındaki Yezidi Kubbesinin kimin tarafından ve ne zaman yapıldığını belirten yazı

134 .YEZİDİLERDE DİNİ TEŞKİLATLANMANIN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI
(BATMAN-BEŞİRİ ÖRNEĞİ)

Yezidi kubbesinin yanına yapılmış bir Teberük taşı.

Köydeki Yezidi Mezarlığı

Üzerinde Melekê Tavus motifi olan, melek heykelciği bulunan ve ışıklandırması yapılan bir erkek mezarı

136 YEZİDİLERDE DİNİ TEŞKİLATLANMANIN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI (BATMAN-BEŞİRİ ÖRNEĞİ)

Kaynaklar

- Akça, M. (2006). Yezidiler, İnanç Esasları ve Ritüelleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Alkut, S. B. (2013). Melek Tavusun Halkı Yezidiler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aydemir, S. (2010). Küresel Dünyada Küçük Dini Grupların Varoluşsal Sorunları ve Entegre-rasyonal Asimilasyonu: Yezidiler Örneği. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 15 (24), 7-32
- Bilge, M. (2002). Yezidiler, Ankara: Kalan Yayınları.
- Bozan, M. (2012). Şeyh 'Adf'siz Yezidilik: Yezidilerin 'Adf b. Müsafır Algısında Yaşanan Farklılaşmalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53 (2), 23-41.
- Çelik, Ş. (2011). Yezidilerin Yaşam Pratikleri ve Kimlik Algısı. *Mukaddime* (4), 159-173
- Guest, J. S. (2012). Yezidilik Tarihi –Melekê Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde- (3 b.). (İ. Bingöl, Çev.) İstanbul: Avesta Basın Yayın.
- Kerçin, Y. (2015). Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Yezidilik (İdil Midyat Örneği). Şırnak: Şırnak Üniversitesi SBE.
- Kreyenbroek, P. G.,& Reşow, X. C. (2011). Tanrı ve Şeyh Ad Kusursuzdur- Yezidi tarihinde Kutsal Şiirler ve Dinsel Anlatılar. (İ. Bingöl, Çev.) İstanbul: Avesta Yayınları.
- Lescot, R. (2001), Yezidiler, İstanbul, Avesta Yayınları
- Okçu, D. (2007). Yezidilik ve Yezidiler. Konya: Tablet Yayınları.
- Sever, E. (2006). Yezidiler ve Yezidiliğin Kökeni. İstanbul: Berfin yayınları.
- Süvari, Ç. C. (2006) Artakalanlar (Yezidilik Örneğinde, Etnisite, Din ve Kimlik İnşası), İstanbul, E Yayınları,
- Taşğın, A. (2013). Yezidiyye. DİA İslam Ansiklopedisi , 43, 525-527.
- Turan, A. (1990). Yezidi Din Adamları. Ondokuzmayıs Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi , 125-133.
- Turan, A. (1988). Yezidiler. OMÜİFD , 188-199.
- Turan, A. (1991). Yezidilerin Toplumsal Yaşayışları. OMÜİFD (5), 67-89.